

Sortida d'estudi a la Baixa Segarra. Cicle *Les altres comarques*

Jesús Burgueño

Santa Coloma de Queralt és –juntament amb Calaf i Cervera– un dels nodes d'una comarca tradicional sense unitat funcional. Aquest sector meridional de la Segarra històrica –*la Baixa Segarra*– és un territori escassament poblat on Santa Coloma, a 25 km de les ciutats més pròximes, exerceix com a indiscutible centre de serveis i d'ocupació. Els mapes turístics del Consell Comarcal de la Conca de Barberà (figura 1) identifiquen 9 municipis com a pertanyents al sector de la Baixa Segarra; fora de la província de Tarragona, també localitats com Bellprat i Argençola mantenen lligams significatius amb Santa Coloma. Als 3.107 ciutadans empadronats a Santa Coloma (2007), la resta de la rodalia només hi afegeix entre 800 i 1.600 habitants, depenent de la delimitació, més o menys àmplia, que adoptem per a la contrada. Pel que fa a superfície, la Baixa Segarra compta –segons com la considerem– entre 220 km² (més que el Garraf) i 275 km² (més que el Pla de l'Estany). Cap de la quarantena de nuclis de població d'aquesta rodalia té més de 150 habitants, fet que explica l'absoluta concentració de serveis –fins i tot en el nivell escolar de primària– a Santa Coloma.

Aquest sector polèmic de la divisió comarcal vigent té, doncs, una escassa entitat demogràfica, només equiparable a l'Alta Ribagorça. La comparació amb la comarca pirinenca resulta encara més lícita si tenim en compte que tots els municipis de la Baixa Segarra tenen reconegut legalment el caràcter muntanyenc; al terme de Conesa s'assoleixen els 895 m d'altitud i més al sud (allà on les *cuestas* es redrecen en contacte amb els plecs de les serres prelitorals i la litologia de conglomerats es resisteix a l'erosió) Sant Miquel de Montclar s'alça a 948 m. L'altitud dona caràcter al país i fa que l'adscripció d'aquesta rodalia segarrenca a la Conca de Barberà no lligui amb el paisatge ni amb el sentiment

Figura 1

Jesús Burgueño tot comentant els mapes turístics de la Conca de Barberà.

popular, atès el nítid contrast existent amb la Conca pròpiament dita en gairebé tots els aspectes geogràfics: clima, relleu, sòl, conreus, poblament, arquitectura, activitats econòmiques...

Hidrogràficament, les terres altes segarrenques conviden a la dispersió: hi neixen el Gaià, el Corb, l'Ondara i diversos barrancs tributaris de l'Anoia. Semblant escampall s'observa tostemp en les adscripcions administratives. La Baixa Segarra ha estat sempre racó i extrem de demarcacions foranes, i d'ençà 1833 és cruïlla de les províncies de Tarragona, Lleida i Barcelona. Només en l'aspecte eclesiàstic Santa Coloma encapçalà un deganat o arxiprestat propi, fins que el 1988 l'arquebisbat de Tarragona ajustà les seves demarcacions a la divisió comarcal llavors aprovada. La pertinença de Santa Coloma a la conca del Gaià justificà la seva inclusió a la província de Tarragona el 1822, tot i que llavors pertanyia al partit judicial d'Igualada. L'adscripció tarragonina forçà la unió al partit judicial de Montblanc (1834), inspiració directa de l'actual comarca de la Conca de Barberà. Josep Iglésies, secretari de la Ponència de la Divisió Territorial, sempre defensà la vinculació de Santa Coloma a les terres del Camp de Tarragona (vegeu la XVII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos); no sembla que fos aquest el parer del president de la Ponència, Pau Vila, que en el seu primer projecte situava Santa Coloma a la Conca d'Òdena. Segons testimoni d'un dels ponents de la taula rodona més avall comen-

Figura 2

Perspectiva de la torre de planta triangular del castell de Santa Perpètua de Gaià, una de les més interessants de Catalunya, segons l'autoritzada opinió de Pere Català Roca.

tada, vers l'any 1977 Pau Vila es planyia de la inclusió de Santa Coloma a la Conca de Barberà.

Davant la possible creació de vegueries (exigida pel nou Estatut) l'encaix de la Baixa Segarra esdevé altre cop problemàtica i difícil de conciliar amb el desig de configurar una unitat comarcal diferenciada. Quan el Govern treballà en la qüestió territorial l'any 2004, sembla que la majoria d'ajuntaments es decantava per romandre amb Tarragona. Tanmateix, diverses propostes d'organització territorial han partit del principi d'unir la Baixa Segarra a aquella vegueria on hi hagi Igualada: Barcelona en la proposta de Casassas i Clusa (1981) o la Catalunya Central en l'Informe Roca (2001). Per la mateixa raó, si la reivindicació de la vegueria del Penedès prospera, Santa Coloma de Queralt també haurà de considerar l'opció penedesenca, que hores d'ara compta amb el suport d'ajuntaments veïns com Argençola, Bellprat i Montmaneu, a més del d'Igualada.

Figura 3

Santa Perpètua de Gaià. El conjunt del castell medieval, l'església barroca arruïnada i el creixement de la vegetació entre les parets ensorrades d'allò que un dia foren cases del poble ens parlen del dràstic procés de des poblament sofert per aquestes terres aïllades del congost del Gaià. Explicacions de Jesús Burgueño.

Aquestes qüestions van ser tractades, si més no d'esquitllada, en una taula rodona celebrada al castell de Santa Coloma, com a cloenda a la sortida de la SCG a la Baixa Segarra (27 d'octubre de 2007). Aquest acte va ser organitzat per l'Ajuntament de Santa Coloma i comptà amb una àmplia presència de vilatans. Hi intervingueren Josep M. Carreras (de l'Associació Cultural Baixa Segarra, entitat que també col·laborà en l'organització de la sortida), Ramon Borràs, Sílvia Pomés (alcalde i regidora, respectivament, de l'Ajuntament de Santa Coloma), Josep Bergadà (gerent de l'empresa de prefabricats de formigó Hormipresa) i Santiago Berenguer (gerent de la cooperativa agropecuària Coperal). La temàtica abordada fou molt diversa, potser en excés; tanmateix serví per a conèixer de primera mà quins són els temes que principalment amoenen els colomins. La superació de la crisi del tèxtil gràcies a unes indústries de la construcció amb una orientació innovadora ha consolidat una important oferta laboral (900 llocs de treball, dels quals ocupen treballadors d'altres localitats) i la necessària presència d'immigrants (actualment un 15% de la població de Santa Coloma, essent una tercera part marroquins i un altre terç procedents de Polònia i Romania); com a aspecte negatiu es registra una baixa

Figura 4

El grup expedicionari al peu de la torre del castell de Santa Perpètua.

Figura 5

Inici de la visita al poble de Conesa. La creu de terme gòtica de 8 m d'alçada, amb escuts de Catalunya i Santes Creus al capdamunt. Just al peu de la Creu, a la dreta, Valentí Gual.

Figura 6

Les Fonts de les Canelles de Santa Coloma de Queralt (1614). Una parada en el recorregut guiat per Josep M. Carreras.

ocupació femenina. Els prefabricats de formigó aporten si més no la meitat de la riquesa generada a Santa Coloma (estimada en 400 milions d'euros anuals). En un futur immediat el creixement de l'activitat industrial haurà de superar el problema de la manca d'aigua; l'aspiració a comptar amb recursos del canal Segarra-Garrigues restà sobre la taula. El caràcter emprenedor de Santa Coloma l'atansa també a Igualada i l'allunya de Montblanc, on manquen iniciatives industrials endògenes. El representant de la agroindústria va recordar la importància d'aquest sector en el PIB català (18%), i es congratulà que enguany els preus del cereal hagin redreçat un subsector que feia dècades que treballava amb uns costos només sostenibles amb les subvencions europees.

La nostra visita a la comarca al llarg del matí ens permeté afirmar que encara hi ha molt camí per fer en la promoció turística de la Baixa Segarra i en la valorització del seu patrimoni històric i del seu paisatge agrari; un paisatge rural bell i auster, determinat pel cromatisme estacional del cereal i marcat per la convivència amb el bosc mediterrani. Per exemple, la jornada havia començat amb una visita a un indret fantàstic, Santa Perpètua de Gaià, que tanmateix no compta ni amb aparcament ni amb senyalització de cap mena. L'emplaçament evoca igualment (com a tota la Segarra) un temps de guerra i de frontera entre cristians i musulmans. Aquest municipi, el més gran de la rodalia

Figura 7

Taula rodona al castell de Santa Coloma. D'esquerra a dreta: Josep M. Carreras, Sílvia Pomés, Ramon Borràs, Josep Bergadà, Santiago Berenguer i Jesús Burgueño.

(68 km²), compta amb 139 habitants repartits en 7 entitat de població, quan a mitjan segle XIX superava el miler d'habitants. L'any 1995 l'Ajuntament es traslladà de Santa Perpètua a Pontils i el municipi adoptà el nom de la nova capital.

En el sector del riu Corb, visitarem Savallà del Comtat, amb el seu caseriu esgraonat al vessant de migdia, presidit pel gairebé arruïnat, però encara desafiant, castell dels comtes de Savallà i Peralada (segles XV-XVI). També aquí caldria una actuació urgent de consolidació; en l'actualitat l'accés al conjunt resta lògicament vedat per risc d'ensorrament. Tant o més urgent encara fóra aconseguir desplaçar un tros lluny les antenes de telefonia (un radioenllaç Madrid-Barcelona, construït el 1965) la presència de les quals insulta i degrada la perspectiva del conjunt urbà de Savallà. També per a plantejar aquestes reivindicacions davant poderosos interlocutors forans cal la col·laboració supramunicipal.

En el recorregut pel poble de Conesa, magnífic exemple de vila closa i de l'arquitectura feta amb la pedra calcària típica de la Segarra, vam comptar amb l'autoritzada guia de l'historiador Valentí Gual, del veí poble de Rocafort de Queralt; també s'hi afegí amablement l'alcalde, Àngel Rodríguez. El recorregut ens permeté conèixer l'església gòtica inacabada, la Casa Delmera de Santes Creus (1569), l'antic forn i actual casa de la vila, els dos portals medie-

vals, les restes de la capella de Sant Antoni, la creu de terme, l'estela discoïdal, la senyal de la riuada de Santa Tecla... Les pancartes contràries a la proliferació de molins de vent, presents a les finestres de moltes de les cases del poble, ens parlaven de la difícil compatibilitat entre models de desenvolupament rural.

La baixada per dinar a Rocafort ens permeté remarcar el contrast de paisatge segarrenc amb el de la vinya, propi de la Conca estricta. De tornada a la Baixa Segarra passant pel coll de Deogràcies, vam poder fer una completa visita de Santa Coloma de Queralt, gràcies a l'expert i entusiasta guiatge de l'historiador local Josep Maria Carreras. El recorregut ens dugué per la irregular plaça Major porxada (l'espai del mercat dels dilluns), els carrers del que un dia fou un important call, l'església gòtica de vigorós campanar (tot parant especial atenció al retaule de sant Llorenç, d'alabastre), fins arribar, extramurs, a l'ermita de Santa Maria de Bell-lloc, petita joia romànica amb portalada de l'escola de Lleida i un magnífic sarcòfag esculpit amb les figures de Pere V de Queralt i Alamanda de Rocafortí (1368). El retorn al centre de la vila es va fer en paral·lel als horts del naixent curs del Gaià, per les fonts de les Canelles i fins el magnífic castell comtal, escenari de la taula rodona abans descrita.